VERBORGEN SCHATTEN

Nederlandse tekeningen uit de ERH-collectie

‘’t Pluimgedierte, en haar schoon gekleurde Vederen! Wie was hem [...] daar in gelyk geworden?’, schreef Cornelis Ploos van Amstel over de fabelachtige vogeltekeningen van Aert Schouman.

De Nederlandse tekenkunst uit de achttiende eeuw stond lange tijd in de schaduw van de kunst uit de zeventiende eeuw. Deze catalogus, die verschijnt bij een tentoonstelling in het Dordrechts Museum, toont de rijkdom en veelzijdigheid van deze onderbelichte periode. Omdat ook tekeningen uit de zeventiende, negentiende en twintigste eeuw zijn opgenomen, geeft het boek een verrassend overzicht van vier eeuwen tekenkunst. De 160 bladen, die afkomstig zijn uit één particuliere verzameling – de ERH-collectie – worden in deze catalogus uitvoerig besproken.

Het betreft een selectie uit de circa 1.500 *verborgen schatten*, die deze collectie telt, waarbij zowel voor topstukken van beroemde kunstenaars (Cornelis Troost, Jacob de Wit, Aert Schouman) is gekozen, als voor verrassend goede tekeningen van veel minder of nauwelijks bekende tekenaars.

9 789083 450742

Scriptum Art Books

VERBORGEN SCHATTEN

opgedragen aan Robert-Jan te Rijdt (1955–2024)
eminent kenner van de achttiende-eeuwse Nederlandse tekenkunst

VERBORGEN SCHATTEN

Nederlandse tekeningen uit de ERH-collectie

Charles Dumas

met een bijdrage van Cees Hilhorst

Scriptum Art Books

INHOUD

7 Voorwoord

8 De ERH-collectie: een beknopt overzicht

17 Catalogus

18 Opmerkingen bij de catalogus

19 Zeventiende eeuw

57 Achttiende eeuw

353 Negentiende eeuw

453 Twintigste eeuw

477 Biografieën van de kunstenaars

541 Afgekorte literatuur

557 Afgekorte tentoonstellingen

562 Verantwoording van de illustraties

564 Colofon

1 PIETER DE MOLIJN (LONDEN 1595–1661 HAARLEM)

Rivierlandschap met een bootje bij een sluis

Zwart krijt, penseel in grijs, kaderlijn in zwart krijt, 146 × 193 mm.

Gesigneerd en gedateerd linksboven (in zwart krijt): '· PMolyn · / 1654 ·' (P en M ineen).

WATERMERK geen.

HERKOMST Amsterdam, kunsthandel Gebr. Douwes, 1995; veiling Amsterdam (Sotheby's), 4 november 2003, nr. 52, met afb. in kleur (richtprijs € 25.000–35.000; opgehouden); Nederland, particuliere collectie; Amsterdam, kunsthandel Douwes Fine Art; hun veiling New York (Sotheby's), 29 januari 2020, nr. 85 (richtprijs $ 12,000–18,000; opgehouden); Amsterdam, kunsthandel Douwes Fine Art (verkocht op 19 mei 2020 aan de huidige eigenaar).

LITERATUUR BECK 1998, p. 123, nr. 223, met afb.

Inv.nr. 0607; *RKDimages*, nr. 39992.

Op de voorgrond van deze tekening ligt een platschuit, waarin zich drie mannen bevinden. Waarschijnlijk maken zij zich klaar om te vertrekken en de viskorven die nu nog rechts op de oever liggen in het water uit te zetten. Daarachter loopt de oever diagonaal naar achteren. In het midden zien wij een met paalwerk versterkte inham. Erboven loopt, parallel aan het water, een weg die is afgesloten door een dwars daarop staand houten hek, dat grenst aan een houten stellage met afdak, die door Hans-Ulrich Beck (1930–2010) werd geduid als een 'Heusländer' (hooirek).[1] Het is echter een van de twee deuren van een schutsluis, die we op diverse zeventiende-eeuwse schilderijen en tekeningen aantreffen, bijvoorbeeld op een paneel van Jacob van Ruisdael (1628–1682) in het Rijksmuseum Twenthe in Enschede uit 1647, dus van een paar jaar eerder (afb. 1.1),[2] en op een ander paneel van deze kunstenaar in het Getty Museum in Los Angeles van iets later (afb. 1.2).[3] Op alle drie de werken gaat het om een sluis met hefdeuren. Bij opening wordt de sluisdeur met een ketting uit het water getild en de boot vaart daar dan onderdoor. Hoewel wij op diverse andere tekeningen van De Molijn oevers aantreffen die met houten palen zijn verstevigd,[4] is dit de enige keer dat hij een sluis heeft afgebeeld.[5]

Pieter de Molijn was een productief tekenaar, wiens stijl in de loop van zijn carrière niet veel veranderde. Maar hij wist in zijn tekeningen de sfeer en het licht van het Nederlandse landschap even goed uit te beelden als zijn meer beroemde tijdgenoten

1.1 Jacob van Ruisdael, *Landschap met een stenen brug en een schutsluis*, olieverf op paneel, 49 × 63,5 cm, gesigneerd en gedateerd rechtsonder: 'JvRuisdael 1647', Enschede, Rijksmuseum Twenthe, inv.nr. 0433.

1 (op ware grootte)

11 HERMAN HENSTENBURGH (HOORN 1667–1726 HOORN)

Stilleven van bloemen met een aapje

Penseel in kleur (gouache), geen kaderlijn, op perkament, 359 × 301 mm.

Gesigneerd linksonder (in pen in bruin): 'H: Henstenburgh. fec.'.

HERKOMST misschien veiling Londen (Hurcombs), 22 oktober 1931, nr. 148 (met een pendant: 'H. Henstenburgh, "Flowers with a monkey and a dog on a marble slab", 15" × 11" [381 × 279 mm] (pair of drawings)'); veiling Amsterdam (Sotheby's), 14 november 2006, nr. 183, met afb. in kleur (richtprijs € 25,000–35,000; opgehouden); veiling New York (Christie's), 30 januari 2018, nr. 69, met afb. in kleur (verkocht aan de huidige eigenaar).

Inv.nr. 0083; *RKDimages*, nrs. 119539 en 287870.

De vroegste tekeningen door Herman Henstenburgh bestaan uit gekleurde parklandschappen met vogels, antieke architectuur en vazen op piëdestallen.[1] Daarnaast beeldde hij, in navolging van zijn leermeester Johannes Bronckhorst (1648–1727), vogels uit: één vogel staande op de grond of, één, twee, drie of vier vogels op een tak.[2] Ook tekende hij in deze periode enkele andere dieren, zoals een salamander, een kameleon en twee kikkers, evenals meerdere insecten op één blad.[3]

Henstenburghs biograaf Johan van Gool (1685–1763) berichtte in 1750 dat de kunstenaar zich vanaf 1695 was gaan toeleggen op het 'schilderen van Bloemen en Fruitgewassen: waer in hy zo gelukkig slaegde, dat hem in deze Kunststudie noch niemant overmeestert heeft'.[4] In zijn met waterverf en gouache op perkament getekende voorstellingen wist hij zich een manier 'eigen te maken, die zo zuiver, helder en sterk, van coleur is, dat ze in veele opzichten tegen oliverf kan proef houden'.[5]

Tot deze bloemstillevens behoren allereerst die voorstellingen die uitsluitend uit bloemen bestaan: afzonderlijke planten en snijbloemen, bloemen samengebonden tot een boeket of guirlande,[6] en bloemen gerangschikt op de rand van een marmeren plint. Aan zijn overige bloemstillevens zijn telkens voorwerpen of dieren toegevoegd. Op de vanitas-stillevens zijn de bloemen (vanwege hun verwelken op zich al een vanitassymbool) gecombineerd met een menselijke schedel (afb. 11.1),[7] eventueel nog verder aangevuld met andere zinnebeelden van vergankelijkheid als een uitgeblazen kaars, een zandloper, een zakhorloge of vellen bladmuziek. Zonder vanitas-duiding zijn de bloemstillevens waar-

11.1 Herman Henstenburgh, *Stilleven van bloemen met een schedel*, pen en penseel in kleur (aquarel en gouache), geglansd met Arabisch gom of eiwit, op perkament, 450 × 330 mm (blad), 340 × 282 mm (kaderlijn), gesigneerd rechtsonder: 'H: Henstenburgh. fec=', huidige verblijfplaats onbekend (voorheen veiling Amsterdam [Sotheby's], 19 mei 2004, nr. 199).

11.2 Herman Henstenburgh, *Stilleven van bloemen met een aapje*, penseel in kleur (aquarel en gouache), op perkament, 406 × 309 mm, gesigneerd rechtsonder: 'H. Henstenburgh. fec=', New York, Arader Galleries, 2026.

11

51 AERT SCHOUMAN (DORDRECHT 1710–1792 DEN HAAG)

Een mannetje Topper of Toppereend

Penseel in kleur (aquarel en gouache), kaderlijn in pen in grijs, 363 × 253 mm.

Verso: opschrift, gesigneerd met initialen en gedateerd (in pen in bruin): 'Een Turkze zee duijker half levens groot A.S. 1755', genummerd (in potlood; in latere handen): '44' en '22' (omcirkeld).

WATERMERK I VILLEDARY (contramerk).

HERKOMST Den Haag, coll. van de kunstenaar; diens veiling Den Haag (Scheurleer), 10–11 december 1792 (LUGT 4967), nr. 438 (met vijf andere tekeningen van Schouman: 'A. SCHOUMAN […] Inlandsche Ganzen en Eenden, een Berg-Eend, een Turksche Zeeduiker, een Zomer-Taling, een Winter dito en een Kuif-Toppertje, op 6 bladen'); Amsterdam, coll. Hendrik van Eyl Sluyter (1739–1814); diens veiling Amsterdam (Van der Schley … De Vries), 26 september 1814 e.v.d. (LUGT 8587), kunstboek Q, nr. 27 ('Een Turksche Zeeduiker. Met dito [sapverwen behandeld], door denzelven [A. Schouman]', verkocht aan Roos voor *f* 3); veiling Amsterdam (Van der Schley … De Vries), 29 april 1817 e.v.d. (LUGT 9122), kunstboek I, nr. 3 ('Eene Turksche Zeeduiker, halverlijf. Met dito [sapverwen geteekend], door *A. Schouman*'; verkocht aan Gruyter voor *f* 5:15:-); Englefield Green, Anglesey, Lode, coll. Henry Rogers Broughton, 2nd Baron Fairhaven (1900–1973); diens erfgenamen; hun veiling Londen (Sotheby's), 7 juli 2021, nr. 64, met afb. in kleur (abusievelijk als een 'Drake Mallard' [mannetje van de Wilde Eend]; richtprijs £ 6,000–8,000; opgehouden) (verkocht in de *aftersale* aan de huidige eigenaar).

Inv.nr. 0571; *RKDimages*, nr. 301606.

Na het overlijden van Aert Schouman, publiceerde de bekende kunstkenner en -verzamelaar Cornelis Ploos van Amstel (1726–1798) een levensbericht van Schouman in de *Algemeene Vaderlandsche Letter-Oefeningen*,[1] waarin hij onder andere het volgende memoreerde: 'Hy scheen gebooren, niet alleen om een Naarvolger van zyne beroemde Voorgangers, en tevens een vermenigvuldiger van het aanblik hunner weergâlooze werken te zyn; maar hy was geschikt om zyn vryen geest, in de Teken- en Schilderkunst, bot te vieren; inzonderheid, wanneer hy zich, boven en op de aarde, naar de gevleugelde zyde van 't geschapene keerde, en hy zyn oog liet gaan, over 't Pluimgedierte, en haar schoon gekleurde Vederen! Wie was hem, zints een *Wenix* en een *Hondekoeter* gestorven waren, daar in gelyk geworden? – Wie wist, door meesterlyke trekken en toetsen, de hartstogten en gemoedsneigingen der Vogelen, na hen, zo leevend uit te drukken, als onze groote SCHOUMAN, die, in de daad, onder de laatere Vogelschilders, zo uitmuntend te achten is, als de Phenix, volgens de overleveringen der oudheid, onder de Vogelen gehouden werd'.

Aert Schouman was niet de eerste die vogels op fantastische wijze in olieverf, aquarel en gouache wist uit te beelden, en ook zeker niet de laatste, maar wel een van de allergrootsten, zoals Ploos van Amstel zo fraai wist uit te drukken. Er is al heel veel geschreven over vogeluitbeeldingen, zowel algemeen,[2] als specifiek over de vogelcomposities en -portretten door Schouman – en niet alleen door kunstkenners maar ook ornithologen,[3] dat het risico bestaat voortdurend in herhalingen te vallen.

Belangrijk is nog eens te benadrukken dat Schouman zijn vogelaquarellen zowel voor de vrije markt, c.q. verzamelaars, maakte, als voor zichzelf. Dat blijkt ook uit de catalogus van zijn nalatenschapsveiling,[4] die opent met een afgesloten groep van 373 tekeningen van vogels, die duidelijk tot de persoonlijke collectie van Schouman hebben behoord, want later in de catalogus volgen nog eens zestig lotnummers (met een totaal van 213 bladen) onder het kopje 'Allerhande Vogels, welke reeds in voorige Verzameling gevonden worden, door A. Schouman'.[5] De tekeningen in deze tweede groep zullen tot Schoumans handelsvoorraad hebben behoord.

De hoofdgroep wordt in de catalogus als volgt geïntroduceerd: 'Een onvergelykelyke Verzameling van allerhande soorten van In- en Uitlandsche Vogels, met veel moeite en vlyt in een reeks van 40 jaaren alle naar de natuur, eigenhandig geschilderd, door den vermaarden Konstschilder A. SCHOUMAN. Deeze Collectie, een compleet vak van de Natuurlyke Historie uitmakende; welkers weerga men door deszelfs fraaiheid in gansch Europa te vergeefs zoude zoeken, is dubbel waardig om in een der voornaamste Kabinetten van eerste Konstminnaars te worden geplaatst',[6] waarna twaalf categorieën volgen:[7] 'Watervogels', 'Water- en Zee-Vogels', 'Waterhoenders', 'Slyk- en Watervogels', 'Geslagt van Paauwen en Hoenders', 'Duiven', 'Roofvogels', 'Krombekken', Brazilaansche Exters of Toekans', 'Verschillende Vogels' en 'Ysvogels en andere soorten'.

De tekening van dit catalogusnummer, die volgens het opschrift *verso* toen een Turkse zeeduiker werd genoemd, komt niet voor in de hoofdgroep, althans niet onder deze benaming, maar we vinden hem wel terug in de tweede groep (zie bij Herkomst). Waarschijnlijk een variant van deze tekening was

51

59 PAULUS CONSTANTIJN LA FARGUE (DEN HAAG 1729–1782 DEN HAAG)

De Korte Vijverberg in Den Haag, gezien vanaf het Tournooiveld

Pen in bruin en grijs, penseel in kleur (aquarel en een weinig gouache), gehoogd met wit, kaderlijn in pen in bruin, 334 × 527 mm.

Gesigneerd rechtsonder (in pen in bruin): 'P.C. la Fargue del.'.

WATERMERK onbekend (de tekening is helemaal opgeplakt).

HERKOMST Den Haag, coll. Hendrik Verschuring (1695–1769); diens veiling Amsterdam (De Winter & Yver), 28 januari 1771 (LUGT 1884), kunstboek D, nr. 268 ('Een Kapitaal Gezigt op de Schutters Doele, 't Huis van Prins Maurits, en voorts over 't Plyn, op 't Logement van Rotterdam in 's Hage; met couleuren getekend door P.C. LA FARGUE'; verkocht voor ƒ 8 aan Smitt); Amsterdam, coll. Coenraad Smitt (1727–1780); diens veiling Amsterdam (Melissen … Goldberg), 4 december 1780 e.v.d. (LUGT 3192), kunstboek L, nr. 795 ('P.C. LA FARGUE. Een dito [gezigt] op den korten Vyverberg, naar het Huis van Prins Maurits, mede in kleuren als de bovenstaande [zeer stout en nauwkeurig en warm van Coloriet en Sapverwen], hoog 13, breed 20½ duim [334 × 527 mm]'; verkocht voor ƒ 16 aan Van Maarseveen); Amsterdam, coll. Hendrik van Maarseveen (1731–1792); diens veiling Amsterdam (Bucherius Bunel … Ophoven), 28 oktober 1793 e.v.d. (LUGT 5115), kunstboek A, nr. 24 ('Een gezicht in 's Hage, ter zyde de Vyverberg, naar het huis van Prins Maurits en den Doelen; gestoffeerd met rydende ruitery en wandelende beelden; zonachtig met sapverwen geteekent, door *P.C. la Fargue*'; verkocht voor ƒ 25 aan Heemskerk); mogelijk Haarlem, coll. Pieter Hermanus Klaarenbeek (1754–1830); mogelijk diens veiling Utrecht (Van Ommeren & Van Schermbeek), 20 september 1830 e.v.d. (LUGT 12457), onder 'Teekeningen en Prenten in Lijsten en Glazen', nr. 4 ('Eene teekening, met sapverw, het Tournooiveld, de Schutters Doelen, Prins Maurits huis en het plein in 's Hage, door den ouden *La Fargue*'); Keulen, particuliere collectie (in deze familie sinds de 19de eeuw); hun veiling Krefeld (Schops Turowski), 16 mei 2026, nr. 68, met afb. in kleur (verkocht aan de huidige eigenaar).

Inv.nr. 1464.

Op deze tekening kijken wij vanaf het Tournooiveld, waar vroeger de wedstrijden tussen de schutters van de Sint-Joris- en Sint-Sebastiaansgilden werden gehouden, in zuidoostelijke richting. De dwars op het beeldvlak weergegeven laan is de Korte Vijverberg, met op de hoek links de in 1636 naar ontwerp van Arent van 's-Gravesande (ca. 1610–1662) gebouwde Sint-Sebastiaansdoelen, waarin vanaf 1986 het Haags Historisch Museum is gehuisvest. Deze laan voert naar het Plein, waarvan twee huizen zijn te zien; het linker is het Logement van de stad Rotterdam (thans Ministerie van Defensie). Rechts is een stukje van de Hofvijver afgebeeld, met – prominent in beeld – het daaraan gelegen Mauritshuis en het Torentje, waar tegenwoordig de minister-president zetelt. Op de parallel aan de Hofvijver lopende Lange Vijverberg, ontstaan door bij het uitdiepen van deze vijver het zand hier op te werpen, komt een regiment Hollandse Gardes te Paard aangereden, voorafgegaan door een trompetter. De koets van de stadhouder, die waarschijnlijk achter de groep ruiters reed, is buiten beeld gelaten. Het pand uiterst rechts was in gebruik als Logement van de stad Dordrecht.

Net als bij het stadsgezicht van catalogusnummer 58 is deze voorstelling gebaseerd op een door Paulus Constantijn la Fargue geëtste voorstelling, waarop de stoffering uit andere figuurtjes bestaat (afb. 59.1). Dat is niet een van de acht door Pieter Fouquet Jr. (1729–1800) in 1764 uitgegeven prenten,[1] maar één van een jaar eerder, die door de Hagenaar Pieter Gerard van Balen (werkzaam 1747–1779) op de markt werd gebracht.[2] Ook deze ets gaat terug op een schilderij van P.C. la Fargue en wel een paneel uit 1761 (afb. 59.2), dat toen (vermoedelijk rechtstreeks van de kunstenaar) werd verworven door de Franse ambassadeur in ons land, Louis-August-Augustin, Comte d'Affry (1713–1793).[3] Uit hetzelfde jaar dateert een getekende herhaling, voorheen in een particuliere collectie.[4] Ongedateerde, maar latere herhalingen, waarschijnlijk uit 1764–1770, zijn dit catalogusnummer en een schilderij en een tekening, die alleen bekend zijn door vermeldingen.[5] Hoewel La Fargue's stadsgezichten vaak druk met figuurtjes zijn bevolkt, is dat bij catalogusnummer 59 niet het geval. Het is alsof de kunstenaar ze, op een paar na, bewust heeft weggelaten, opdat alle aandacht naar de uitgebeelde architectuur kon gaan. Wat hier ook op wijst, is dat de rechter boom voor de zijgevel van de Sint-Sebastiaansdoelen aan de rechter zijde iets is ingekort zodat de hoek van het gebouw beter is te zien. Bij de ondertekening in pen in grijs is de boom namelijk nog met extra takken breder aangezet. Van deze tekening, die in 1780 'zeer stout en nauwkeurig en warm van Coloriet en Sapverwen' werd genoemd, is het voorts bijzonder dat zij afkomstig is uit de verzameling van Hendrik Verschuring (1695–1769), een kleinzoon van de zeventiende-eeuwse schilder en tekenaar met die naam (1627–1690). Deze *Commis ter Finantie van Holland* was niet alleen zeer actief binnen de Haagse confrerie Pictura, maar verschafte ook de La Fargue's toegang tot zijn collecties schilderijen en tekeningen, zodat zij die ter oefening konden kopiëren. Het is zelfs mogelijk dat Verschuring een niet onbelangrijke rol heeft gespeeld bij de totstandkoming van de vervalsingen van zeventiende-eeuws werk die Paulus Constantijn en Karel la Fargue hebben geproduceerd.[6]

De oorspronkelijk door P.C. la Fargue ter plekke gemaakte schets van dit stadsgezicht

59

97 ANTHONIE ANDRIESSEN (AMSTERDAM 1746–1813 AMSTERDAM)

Een meisje met een kind in de armen

Verso: *Schets van een huis met een geopende deur, waarnaar een trap leidt, en daarnaast een rijtuig, waarvoor twee paarden zijn ingespannen* (in grafiet).

Pen en penseel in grijs, kaderlijn in pen in grijs, 196 × 145 mm.

Verso: gesigneerd (in pen in grijs): 'A: Andriessen'; verzamelaarsstempel van Van Eekelen (L. 5101).

WATERMERK fragment van een leeuw op een gekroond schild met de tekst PRO PATRIA.

HERKOMST veiling Amsterdam (Brandt), 4–7 november 1974, nr. 575 (met een andere tekening van A. Andriessen: 'Anthony Andriessen, Young girl with child – To [sic] young girls. Two washed ink drawings, ca. 19 × 14 cm'); Amsterdam, coll. Willem Frederik (Pim) van Eekelen (1923–1984); veiling Den Haag (Glerum), 13 november 1995, nr. 152, met afb. (met vijf andere tekeningen van A. Andriessen; richtprijs *f* 800–1.200); Nederland, particuliere collectie; Amsterdam, Art Consult (verkocht op 6 mei 2020 aan de huidige eigenaar).

Inv.nr. 0561; *RKDimages*, nr. 855517.

Deze tekening maakte deel uit van een groep van 126 stuks, alle door Anthonie Andriessen, die in 1974 bij het veilinghuis Paul Brandt onder de hamer kwam.[1] Het is niet bekend uit welke collectie zij afkomstig waren. Verschillende ervan bevinden zich nu in de ERH-collectie, die in totaal veertien bladen van deze kunstenaar telt.

Door zijn zeer specifieke en persoonlijke tekentrant met veel nadruk op de contourlijnen, zijn tekeningen van Andriessen gemakkelijk als zodanig te herkennen. Bovendien zijn zij meestal op de achterzijde door de kunstenaar gesigneerd. Het betreft zowel met pen en penseel in grijs getekende voorstellingen als aquarellen, die alleen met de punt van het penseel op het papier zijn aangebracht. Tot de uitgebeelde onderwerpen behoren vooral landschappen, vaak gestoffeerd met vee en kleine figuurtjes, dierstukken (meestal koeien), genretaferelen en – in veel mindere mate – vertaaltekeningen.[2] Een in 2003 geveilde *Allegorie met drie putti op de wolken met bloemen en een gieter* behoort tot de zeldzame voorbeelden van decoratief werk door de kunstenaar.[3] Andriessen dateerde zijn tekeningen zelden, maar er zijn exemplaren bekend uit 1769, 1772, 1776, 1777, en 1790,[4] waarbij de eerste twee vroege werken zijn in een afwijkende stijl.[5]

Dit catalogusnummer kan worden gerekend tot de genrescènes, waarvan Andriessen er ook erg veel heeft gemaakt. Het is niet zeker of hier een (jeugdige) moeder met kind is voorgesteld, of een meisje dat een jonger broertje in haar armen houdt. Ondanks het kleine formaat is het een monumentaal blad, met een krachtige, maar ook ontroerende

97.1 Anthonie Andriessen, *Een moeder met kind achter een omhoog geschoven raam*, pen en penseel in grijs, 170 × 129 mm, *verso*: gesigneerd: 'A: Andriessen', New York, The Metropolitan Museum of Art, inv.nr. 2009.180 (schenking van Alain en Marie-Christine van den Broek d'Obrenan, 2009).

97.2 Anthonie Andriessen, *Een vrouw met een geopend boek, zittend aan een tafel*, pen in bruin, penseel in grijs, over sporen van zwart krijt, 145 × 112 mm, niet gesigneerd, ERH-collectie, inv.nr. 1496.

97

(op ware grootte)

105 EGBERT VAN DRIELST (GRONINGEN 1745–1818 AMSTERDAM)

Landschap in de omgeving van de ruïne van kasteel De Haar bij Maarssen

Pen in grijs, penseel in kleur, over zwart krijt, kaderlijn in pen in bruin, 365 × 499 mm.

Verso: opschrift, gesigneerd en gedateerd (in pen in bruin): 'aan den Haar / E. van. Drielst 1802'.

WATERMERK niet te ontcijferen.

HERKOMST veiling Hamburg (Ketterer), 27 oktober 2007, nr. 1161, met afb. in kleur (richtprijs € 10.000–15.000; opgehouden); veiling Berlijn (Bassenge), 31 mei 2013, nr. 6418, met afb. in kleur (richtprijs € 9.000; opgehouden); veiling Berlijn (Bassenge), 27 november 2020, nr. 6718, met afb. in kleur (verkocht aan de huidige eigenaar).

LITERATUUR R.-J. te Rijdt, in: cat. tent. OTTERLO 2021–2022, p. 186, noot 65.

Inv.nr. 0918.

Nadat Egbert van Drielst zijn eerste tekenlessen had genoten in zijn geboorteplaats Groningen, verhuisde hij omstreeks 1761 naar Haarlem om daar in de leer te gaan in de behangselfabriek van Jan Augustini (1725–1773). In 1765 vertrok hij naar Amsterdam om er drie jaar leerling te zijn van Hendrik Meijer (1744–1793) en vervolgens er twee jaar te werken in de behangselfabriek van Jan Smeijers (1741–1813). Van Drielsts tekeningen uit deze periode zijn vooral ontwerpen voor behangselschilderingen, vaak voorzien van een kwadraatnet.[1]

Als Van Drielst zijn ouders in Groningen bezocht, maakte hij tijdens de heen- of terugreis ook tussenstops in de provincie Drenthe: aanvankelijk vanaf 1772 alleen in Eext, maar later ook in Yde, Donderen, Echten, Westerbork, Zuidlaren, en Emmen (vgl. afb. 105.1).[2] Van Drielst 'herontdekte' als het ware Drenthe, en de indrukwekkende, gekleurde boslandschappen waarvoor hij de inspiratie in deze provincie had opgedaan, en die wel gelijkenis vertonen met de schilderijen van de zeventiende-eeuwer Meindert Hobbema (1638–1709) leverden hem de bijnaam 'Drentse Hobbema' op.

Na het overlijden van zijn ouders was er geen dringende reden meer om Groningen te bezoeken en verlegde Van Drielst zijn interessegebied. Zo ontstonden vanaf 1795 gezichten in het park van het huis Elswout in Overveen.[3] En toen hij in 1799 met enkele anderen werd aangesteld om de schilderijen uit de voormalige stadhouderlijke collectie in het Huis ten Bosch in Den Haag te restaureren, werd het Haagse Bos zijn volgende inspiratiebron.[4] Omdat Van Drielst regelmatig eenzelfde voorstelling herhaalde, zijn hier ter illustratie daarvan twee versies van hetzelfde bosgezicht afgebeeld (afb. 105.2 en 105.3).[5]

Vanaf 1801 volgden tekeningen die in de buurt van de ruïne van het kasteel De Haar bij Maarssen werden vervaardigd. Op één tekening is de gehele ruïne weergegeven (afb. 105.4),[6] op alle andere is slechts een deel ervan te zien (vgl. afb. 105.5),[7] of helemaal niets, maar dan blijkt uit het achterschrift dat het uitgebeelde landschap daar in de buurt was, zoals op dit catalogusnummer en op de tweede versie ervan, die een jaar eerder ontstond (afb. 105.6).[8]

In de ERH-collectie bevinden zich veertien tekeningen van Van Drielst.[9] Eén ervan wijkt nogal af van wat we van Van Drielst gewend zijn (afb. 105.7).[10] Het blad is buitengewoon schetsmatig en dergelijke bladen zijn eigenlijk niet van Van Drielst bekend. De tekening is echter zeker van zijn hand, aangezien het een voorstudie is van een geheel voltooide landschapstekening met Hilversum op de achtergrond in Frankfurt am Main (afb. 105.8).[11] Dit gezicht vanaf de Trompenberg – 't hoogste punt in 't Gooi – op Hilversum werd nog een keer, maar dan gezien van dichterbij en vanaf een lager standpunt, gebruikt voor de achtergrond van een ets door Izaak de Wit Jansz. (1744–1809) uit 1802.[12]

105.1 Egbert van Drielst, *Landschap bij Emmen in Drenthe*, zwart krijt, penseel in kleur (aquarel), 291 × 393 mm, *verso*: opschrift, gesigneerd en gedateerd: 'Te Emmen in het Landschap Drenthe / E. van Driest 1794', genummerd (in een latere hand): 'A. 17465', Den Haag, particuliere collectie.

105

137 BART VAN DER LECK (UTRECHT 1876–1958 BLARICUM)

Schets voor Jenny (1918-1919) | *Studie voor Jenny* (1919-1920) | *Jenny* (1920)

A *Schets voor Jenny* (1918–1919)

Zwart krijt, deels gedoezeld, op dik schetsboekpapier, 220 × 150 mm.

Niet gesigneerd; *verso*: opschrift (in zwarte ballpoint; in een latere hand): 'Jenny'.

WATERMERK geen.

HERKOMST Hilversum / Laren, coll. Anna Verbeek (1898–2008); Laren, coll. haar erven, 2008–2017; veiling Hilversum (Van Zadelhoff), 24 oktober 2017, nr. 1192 ('Bart van der Leck, Handwerkende vrouw, krijttekening, ongesigneerd, h. 22 × b. 15 cm.'; verkocht aan de huidige eigenaar).

CORRESPONDENTIE conceptbrief van Bart van der Leck aan Peter Alma, ongedateerd (begin april 1919) ('onze hulp Jennij is weer pas naar België vertrokken') (*verso*: conceptbrief van Bart van der Leck aan de Fransch-Hollandsche Oliefabrieken: Calvé-Delft, ongedateerd), Den Haag, RKD, Archief Bart van der Leck, inv.nr. 0334/175; taxatierapport van Sotheby's Amsterdam voor mevrouw M.E.A. Verbeek (Laren), d.d. 7 juni 2002 ('#22 Een krijt tekening door Bart van der Leck, "Handwerkende vrouw", H. 21 cm – €600–900') (een kopie van dit rapport is in bezit van de auteur).

Inv.nr. 0306.

Op dit schetsje zien we een 'buste' van een jonge vrouw (lateraal, naar links) die aan het handwerken of verstellen is. Het zal zeker niet Van der Lecks bedoeling zijn geweest een diepgravende karakterstudie van dit model te schilderen. Hij gebruikte haar voornamelijk als handvat om zijn recent opgedane artistieke inzichten op toe te passen, uit te proberen. Gedurende zijn hele carrière heeft hij wel een uitgesproken belangstelling gehad voor de werkende medemens, de gewone burger, maar in dit geval is de reden voor zijn keuze daar niet uit te verklaren.

Toch is het wellicht zinvol om te achterhalen wie die Jenny is geweest. Als je eigenlijk alleen een voornaam hebt, is dat echter nogal een uitdaging. Het weinige wat we verder weten, ontlenen we aan één zinnetje in een ongedateerd briefconcept van Van der Leck aan zijn bevriende collega-schilder Peter Alma (1886–1969): 'onze hulp Jennij is weer pas naar België vertrokken.'[1] Dit concept kan alsnog worden gedateerd doordat Van der Leck ook aan Alma meldde dat hij het druk had gehad met het ontwerp voor een affiche voor de Fransch-Hollandsche Oliefabrieken: Calvé-Delft dat hij 'zoo juist' had verzonden. Op 11 april 1919 liet Hugo Tutein Nolthenius (1863–1944), directeur en opdrachtgever, hem weten: 'Het ontwerp van uw reclamebiljet met uw schrijven van 8 dezer is in goede orde door ons ontvangen'.[2] Die brief aan Alma stamt dus van om en nabij 8 april 1919 en Jenny moet derhalve kort daarvoor bij het gezin Van der Leck zijn vertrokken.

Het tijdvak waarin zich dit afspeelde in aanmerking nemende, lijkt het waarschijnlijk dat Jenny een Belgische oorlogsvluchtelinge was. Dat blijkt echter niet zo te zijn. Het gezin waarin zij opgroeide 'pendelde' in de periode 1901–1913 heen en weer tussen België en Nederland en had zich al in 1913 in Amsterdam gevestigd.[3] Hoe dochter Jenny Marie Krings, geboren 31 december 1899 in St. Nicolas (bij Luik) en de Van der Lecks met elkaar in contact zijn gekomen, is onbekend. In het 'Register Inkomende Personen' van de Gemeente Laren staat wel genoteerd dat zij – afkomstig uit Amsterdam – op 21 maart 1918 als 'db' (dienstbode) is ingeschreven bij 'v.d. Leck'.[4] Op 9 april 1918 werd dat ook in het 'Dienstbodenregister Laren' genoteerd (per dezelfde aankomstdatum: 21 maart 1918). Jenny Marie Krings wordt dan vermeld als 'kinderj. [uffrouw]' op 'Huizing 867', het 'adres' van het gezin Van der Leck.[5] Wanneer Jenny – precies – daar weer vertrokken is, is in de annalen van de Gemeente Laren – vooralsnog! – ook nergens terug te vinden. Maar dat moet op basis van bovenstaande reconstructie dus in de eerste week van april 1919 zijn geweest. Resumerend: Jenny was het (van oorsprong Belgische) kindermeisje dat van 21 maart 1918 tot begin april 1919 intern bij de Van der Lecks gewoond en gewerkt heeft.

Oorspronkelijk is het schetsje geschonken aan of gekocht door Anna Verbeek.[6] Zij was een goede vriendin van de drie dochters Van der Leck. Die schenking/aankoop moet al voor het overlijden van Van der Leck in 1958 hebben plaatsgevonden, want er is geen Estate-stempeltje (dat de erven Van der Leck op alle schetsen en tekeningen zetten, bij wijze van 'authenticatie'). In 2002 heeft haar dochter M.E.A. Verbeek de boedel laten taxeren door Sotheby's Amsterdam maar er is toen niet tot veiling overgegaan.[7] Dat gebeurde pas op 24 oktober 2017 toen het schetsje, met een andere – vroege – Van der Leck, in Hilversum onder de hamer kwam.

137A

137B

137C